

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 39:069 (477.85)

Георгій Кожоляню,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),
g_kogolianko@ukr.net

ЕТНОГРАФІЧНІ МУЗЕЇ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ

George Kojolianko. Ethnographic museum of the northern part of Bukovina

This paper investigates the origin, operation and ethnographic research work ethnographic museum of the northern part of Bukovina. The activity of the state, public, national ethnographic museums of the region.

Keywords: museum, ethnography, foundations, research work, conference classification.

George Kojolianki. Musee ethnographique de la partie nord Bukovyny

Cet article examine l'origine, le fonctionnement et les travaux de recherche ethnographique musée ethnographique de la partie nord de la Bucovine. L'activité de l'État, publics, musées ethnographiques nationaux de la région.

Mots-clés: musée, ethnographie, fondations, travaux de recherche, classement de la conférence.

Георгій Кожоляню. Етнографічний музей северної частини Буковини

В статті досліджено виникнення, функціонування та етнографічну дослідницьку роботу етнографічних музеїв северної частини Буковини. Досліджена діяльність державних, громадських, національних етнографічних музеїв краю.

Ключевые слова: музей, етнографія, фонди, науково-дослідницька робота, конференція, класифікація.

Актуальність теми. Сучасний процес національно-культурного розвитку етносів і етнічних груп Буковини потребує дослідження та осмислення етнокультурної спадщини населення регіону.

Однією з найдавніших форм збору, інтерпретації та зберігання соціального і культурного досвіду людства є музейні установи. Величезного наукового, суспільно-політичного та естетичного значення набуває, особливо в умовах глобалізації, етнографічний колекційний матеріал.

На сучасному етапі розвитку етнографічної музейної справи спостерігаються нові тенденції, змінюється

соціальна місія музеїв, з'являються нові види та типи музеїв. Залишаючись скарбницями духовних та матеріальних культурних надбань, музеї виходять за рамки їх традиційних функцій. Музеї стають місцем відродження ремесел, свят, звичаїв. Помітним явищем стали фольклорно-етнографічні свята, ярмарки майстрів, майстер-класи, які проводяться у етнографічних музеях.

Мета дослідження. Показати виникнення, функціонування та етнографічну дослідницьку роботу етнографічних музеїв північної частини Буковини.

Історіографія. Музейній проблематиці присвячені багато щорічних

наукових і навчально-методичних видань¹. Питання виникнення етнографічних музеїв розробляли у своїх працях Ф. Шміт, І. Свенціцький, Г. Мезенцева, М. Бондар, Л. Славіна, А. Разгон, М. Гарданова, Л. Потапова, А. Михайловська, Р. Маньковська, П. Каралькіна, З. Гудченко, В. Шмельова, Г. Скрипник, Г. Шевчук, А. Василенко² та ін.

Проте сучасні тенденції розвитку етнографічної музейної справи потребують більшої уваги науковців. Зокрема питання виникнення, функціонування та експедиційної діяльності етнографічних музеїв Буковини ще достатньо не вивчені.

Етнографічні музеї збирають, вивчають та експонують першоджерела або оригінали, тобто пам'ятки, які безпосередньо пов'язані з розвитком суспільства: походження народу, його матеріальної і духовної культури.

Науково-дослідна робота є основою діяльності етнографічних музеїв. Організація всієї діяльності музеїв на науковій основі – головне досягнення музеєзнавства. Завданнями наукової роботи музеїв є дослідження витоків народу, його основних господарських занять, внеску в духовну культуру, глибоке вивчення етнографії краю, міста чи села; дослідження музейних колекцій та їхня наукова обробка; опрацювання окремих тем, пов'язаних з експозицією музею; розроблення експозицій (складання тематичних структур та тематико-експозиційних планів); розробка питань методики і техніки музейної справи.

У Законі України „Про музеї та музейну справу”, прийнятому 29 червня 1995 р., зазначено, що „музеї як культурно-освітні та науково-дослідні заклади призначені не тільки для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури, але й для прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини”³.

На території північної частини Буковини існують етнографічні музеї, які належать до державних музеїв. До музеїв етнографічного профілю належить

Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту. Етнографічними можна вважати також Чернівецький обласний художній музей, Чернівецький обласний краєзнавчий музей, оскільки в їхніх фондах і експозиціях зберігаються предмети матеріальної та духовної культури як українців, так і представників інших етносів (предмети одягу, посуд, речі хатнього вжитку, промислів, ремесел, знаряддя праці та ін.).

У 1863 р. було зроблено спробу відкриття краєзнавчого музею у Чернівцях. 1877 року колекції цього музею передали Чернівецькому університету. Наприкінці століття, у 1893 р., зусиллями видатного буковинського краєзнавця проф. К.А. Ромшторфера було відкрито Крайовий музей, що діяв до Першої світової війни. У 1935 р. Крайовий музей об'єднано з Промисловим під назвою Музей Короля Кароля II. Після приєднання Буковини до Української РСР у 1940 р. шляхом об'єднання експозицій Музею Короля Кароля II і Музею церковного мистецтва, започатковано обласний краєзнавчий музей.

Великої шкоди буковинській музейній справі завдала Друга світова війна. Багато музейних речей було вивезено, розграбовано.

Після Другої світової війни Чернівецький обласний краєзнавчий музей було відновлено 15 березня 1947 року постановою Верховної Ради України.

Обласний краєзнавчий музей розміщувався у трьох корпусах резиденції православних митрополитів Буковини і функціонував тут до 1956 року, відтак був переведений у приміщення на вул. О. Кобилянської, а у будівлі резиденції розмістились географічний, філологічний факультети, факультет германороманської філології, ректорат і адміністрація Чернівецького державного університету.

Цей музей став центром духовно-культурного життя Буковини. Крім фондової, збиральницької, виставкової та науково-дослідної роботи, у музеї проводились зустрічі з видатними людьми краю й України.

Нині колекції Чернівецького краєзнавчого музею нараховують понад 90 тис. експонатів, аналогів яким не існує. Це оригінальна нумізматична колекція, що налічує більш як 3 тис. монет, збірка стародруків, колекція холодної та вогнепальної зброї, археологічні знахідки з теренів Буковини й північної частини Бессарабії. У музеї є багата колекція буковинських ікон XVI ст. та етнографічні матеріали населення краю від давніх часів до наших днів.

У цьому музеї успішно експонувались польські витинанки (2005 р.) з музею народного мистецтва м. Отребуші (Польща), який очолює професор Інституту етнології і антропології Варшавського університету М. Покропек, виставка (2013 р.) картин буковинського художника Т. Вірсти, що проживає у Франції⁴.

Чернівецький обласний художній музей займає особливе місце серед Етнографічних музеїв Буковини. Він був створений у 1988 р. і розміщений спочатку у приміщенні кафедрального собору Святого Духа. Нині музей розташований в аристократичному будинку, збудованому 1901 р. за проектом Г. Гесснера за взірцем сецесійних віденських палаців. У дорадянський час тут містилась касово-банківська установа (Дирекція ощадних кас).

За зовнішнім виглядом, так само як і за експозиційним матеріалом, цей музей має етнографічний характер, оскільки в експозиції художнього музею представлено предмети одягу, писанки, колекції буковинських вишиваних сорочок і писанок, народних килимів, буковинських мальованих „хатніх” образів та ін.

У цьому музеї створено умови для висвітлення історії образотворчого мистецтва художніх майстрів минулого і сьогодення, етнографії краю.

Прикладом музеїв Буковини, де є етнографічний матеріал, може бути Музей буковинської діаспори – це перший в Україні музей діаспори, який і досі є одним із кращих (взірцевих) музеїв подібної тематики нашої держави. Його відкрито в серпні 1992 р. На початок XXI ст. фонди музею налічують близько

4 тис. експонатів. Музей містить значну кількість документальних матеріалів, енциклопедичну літературу та художні альбоми, пов’язані з історією, розвитком і сучасним побутом вихідців з Буковини, взаєминами з отчим краєм, участю у становленні держави та примноженні матеріальних і духовних скарбів людства.

Значне місце у музеї посідають експонати, присвячені показу етнографічної культурної спадщини буковинської діаспори, зокрема видатної майстрині прикладного мистецтва з Відня Ксенії Колотило, а також художника українського походження Василя Курилика, скульптора Ярослава Паладія, співака Йозефа Шмідта, поетів Пауля Целана та Рози Ауслендер (класики німецької літератури) та ін.

Найчисельнішу групу етнографічних музеїв складають приватні або громадські музеї, виникнення яких на початку XXI ст. надало своєрідності музейному етнографічному простору України, зокрема і Буковини.

Переважно такі музеї моноетнічні, тобто присвячені одному етносу, а їхнє виникнення пов’язане з національно-культурним відродженням у середовищі національних меншин.

Чимало приватних та громадських етнографічних музеїв розташовано здебільшого в курортній зоні Карпат і вздовж туристичних шляхів Буковини. Такими в краї можна вважати Вижицький музей вишивки, Бібліотеку-музей села Виженки, Підзахарицький музейний комплекс „Перлина Гуцульщини”, Краєзнавчий музейний комплекс села Старий Вовчинець, музейний комплекс „Світовий центр старообрядництва” у с. Біла Криниця та ін.

Помітним явищем стало створення етнографічних музеїв при школах, переважно в сільських. Шкільні колекції можуть бути розташовані або в класній кімнаті, в якій проводяться заняття з народознавства, українознавства, або у вигляді музейних куточків. Іноді під збірки відводиться окрема кімната (наприклад, музей історії та етнографії с. Киселів розташований у шкільній кімнаті).

Шкільне етнографічне музейництво має низку специфічних рис. По-перше, основу їх збірок складають предмети, зібрані учнями та вчителями шкіл у своїй місцевості, найчастіше це сімейні реліквії, речі, які збереглись у родинах. Колекції шкільних музеїв відображають локальні риси побуту місцевого населення кінця XIX – першої половини XX ст., що навіть невеликі збірки робить унікальними етнографічними джерелами. Так, у Заставнівському етнографічному музеї зберігається колекція жіночих сорочок, серед яких є зразки кінця XIX – початку XX ст., саморобні ужиткові речі, рушники, а фотоальбоми місцевих жителів містять світлини першої половини XX ст., які дають уявлення про одяг, свята місцевого українського населення.

По-друге, головна функція шкільних музеїв – освітньо-виховна. Найчастіше музейні експонати використовують при проведенні уроків, позакласних заходів, свят, для написання наукових шкільних робіт. Збір колекцій для шкільних музеїв, створення кімнат і кутків сприяють громадянському вихованню учнів, пробудженню інтересу й поваги до національної культури, формуванню національної ідентичності.

Наприклад, у с. Реваківці, що на Кіцманщині, шкільний музей став творчою лабораторією, духовною скарбницею кожного учня. Ідея створення музею виникла ще на початку 90-х років XX ст. Нині він займає 5 залів та 2 кімнати. Тут зібрані писанки Буковини та сусідніх областей. Показано, що кожна писанка має оберегове значення для людини. На стендах зображено фотокопію найбільшої в світі писанки-пам'ятника у Канаді, фотокопію музею-писанки у місті Коломиї, описана історія писанки, життєвий шлях видатних буковинських писанкарів.

Представлено тут і такий вид ремесла, як ткацтво. Завдяки старожилам села, учні зуміли відтворити це ремесло і досконало вивчити техніку ткацтва. У музеї зібрано багатий матеріал, який демонструє красу витвору людських рук різних часів – вишивку.

Значне місце у музеї займає зал хліба. Хліб і сіль завжди були в українській хаті символом гостинності. Українцям споконвіку були притаманні щедрість і доброта. Вони були здавна хліборобами, сіяли і вирощували пшеницю, і ця щедрість – від землі. Хліб був присутній у всіх українських обрядах, супроводжував людину від народження і до кінця життя. Тут зібрано матеріал про історію хліба, процес випікання у фотографіях, зафіксовані різні обрядові дійства з використанням хліба тощо.

В останні десятиріччя виникли нові музеї, для визначення яких пропонуємо термін „етнічні музеї” (для їхнього визначення використовують також поняття „національні музеї”).

До етнічних (національних) музеїв на Буковині можна віднести Красноільський історико-етнографічний музей (румуні), етнографічний музей с. Нижні Петрівці (румуні, поляки), музей с. Чудей (українці, румуні), музей історії, археології та етнографії с. Опришени (румуні), музей історії с. Ванчиківці-Ванчинці (молдовани, українці), музей історії с. Несвоя (молдовани), музейний комплекс „Світовий центр старообрядництва” у с. Біла Криниця (росіяни-старообрядці) та ін.

Етнографічним на території північної частини Буковини є Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту (відкритий 1987 р.). Співробітниками музею під час експедиційних виїздів проводилися дослідження особливостей етнокультури українців, поляків, молдован та румунів Буковини.

Фонди музею налічують понад 8 тис. етнографічних експонатів (з них понад 1,5 тис. виставлені в експозиції). Слугують справжньою окрасою колекції святковий одяг мешканців Буковини й північних районів Бессарабії, налавники, обрядові вишивані рушники, барвисті килими, гуцульські кожухи і яскраво декоровані череси. Є також збірка різьблених, кованих і мальованих хатніх скринь.

Для популяризації народних традицій та залучення більшої кількості глядачів у музеї традиційно під час Пилипівського посту проводяться такі заходи, як

Андріївські ворожіння. Етнографічна діяльність музею простежується як при літніх, осінніх, так і зимових святах та народних фестивалях.

Велику роль у дослідженні етнографії Буковини займає етнографічний музей Чернівецького університету. Зокрема при Чернівецькому університеті створюється музей історії університету, при якому відкривається етнографічний відділ, а з 1980 р. засновується окремий етнографічний музей Чернівецького державного університету. Значна заслуга у вирішенні питання заснування окремого етнографічного музею належить тодішньому ректору університету, професору К. Червінському та безпосередньому організатору музею, у той час доценту історичного факультету Г. Кожолянюкові, а також старшому викладачеві кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Г. Шаповаловій⁵.

Для потреб музею було виділено досить просторе приміщення колишньої домашньої церкви митрополита у комплексі споруд Чернівецької православної митрополії.

З 1994 р. етнографічний музей Чернівецького університету перемістився разом з історичним факультетом у нові приміщення колишнього Окружного управління Буковини (з 1944 до 1991 р. – Чернівецького обласного комітету Компартії), що розташовувалось на площі Марії Терезії, у радянські часи – Радянська площа (нині Соборна площа). З 2003 р. тут функціонує факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

За більш ніж тридцятирічний період (з 1980 по 2013 р.) існування Етнографічного музею Чернівецького університету було проведено десятки Етнологічних експедицій у Верховинський, Косівський, Коломийський, Рожнятинський, Городенківський, Надвірнянський, Снятинський райони Івано-Франківської області; Сторожинецький, Вижницький, Путильський, Кіцманський, Заставнівський, Новоселицький, Кельменецький, Сокирянський райо-

ни Чернівецької області; Кам'янець-Подільський, Новоушицький райони Хмельницької області; Заліщицький, Борщівський, Чортківський, Гусятинський райони Тернопільської області; Бричанський округ Молдавії, Сучавський округ Румунії; провінції Канади: Альберта, Саскачеван, Манітоба, Британська Колумбія, Онтаріо.

У 80-х рр. ХХ ст. було організовано ряд етнографічних експедицій у Сухумі (Грузія), Нальчик (Кабардино-Балкарія), Омськ, Саранськ (Росія), Замостське воєводство (Польща) та ін.

Уже в 1980 р. музей розгорнув у власному приміщенні виставку „Предмети побуту Гуцульщини ХVІІІ – першої половини ХХ ст.». А протягом всього періоду існування музею Чернівецького державного університету було організовано ще такі виставки: „Ткацький промисел Північної Буковини” (1982 р.), „Художня вишивка на Буковині” (1982 р.), „Мистецтво буковинських ковалів” (1983 р.), „Археолого-етнографічні матеріали про давнє населення Буковини” (1984 р.), «Художня обробка дерева на Буковинській Гуцульщині» (1986 р.), „Новорічно-маланкові маски Буковини” (1988 р.), „Майстерність обробки металу і шкіри на Буковинській Гуцульщині” (1989 р.), „Буковинські писанки” (1995 р.), фотовиставки: „Петро Шостак – художник піонерського життя українців Західної Канади” (1990 р.), „Музей української культурної спадщини Канади-Альберта” (1991 р.).

З часу отримання університетом статусу національного (2000 р.) у етнографічному музеї зроблено виставки: „Український народний одяг” (2003 р.), „Буковинські рушники” (2004 р.), „Галицькі та гуцульські писанки” (2005 р.), „Видатні етнологи Буковини” (2006 р.), „Ткацькі знаряддя Буковинської Гуцульщини” (2008 р.).

За суспільним значенням Етнографічний музей Чернівецького державного, а з 2000 року Чернівецького національного університету, є в першу чергу навчально-виховною установою. Потреби фахової підготовки істориків при істо-

ричному факультеті університету вимагали організувати роботу музею так, щоб студенти могли використовувати на заняттях з основних етнографічних дисциплін належний речовий, фотографічний чи описовий матеріал.

Таким чином, буковинські музеї можна класифікувати за тематичною спеціалізацією. Крім музеїв суто етнографічних, етнокультурний напрям спостерігається в музеях комплексного типу, тобто краєзнавчих, історико-культурних, етнічних, шкільних, мистецьких та художніх.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Юрєнева Т.Ю. Музееведение: учебник / Т.Ю. Юрєнева. – М.: Академический Проект, 2006. – 560 с.; Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: учеб. пособ. / Л.М. Шляхтина, С.В.Фокин – СПб.: СпецЛит, 2000. – 160 с.; Шляхтина Л.М. Основы музейного дела. Теория и практика: учеб. пособ. / Л.М.Шляхтина. – СПб.: Высшая школа, 2005. – 183 с.; Тельчаров А.Д. Основы музейного дела: учеб. пособ. / Александр Тельчаров. – М.: Омега-Л, 2005. – 183 с.; Сотникова С.И. Музеология: учеб. пособ / Светлана Сотникова. – М.: Дрофа, 2004. – 190 с.; Основы музеезнания, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 64 с.; Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст. – К.: Златограф, 2004. – 208 с.: іл.; Музееведение. Музеи исторического профиля: учеб. Пособ. / Под ред. Е. Левыкина, В. Хербста. – М., 1988. – 431 с.; Музееведение. Исторические и краеведческие музеи: Курс лекций / Под ред. В. Седых. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 411 с.; Лысыкова О.В. Музеи мира: учебное пособ. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 128 с.; Лорд Б., Лорд Г. Менеджмент в музейном деле. – М., 2002. – 256 с.; Власюк Г.М., Зосимович О.Ю., Хададова М.В. Музеезнание та архівна справа: навч.-метод. посіб. – Житомир: ЖДПУ ім. І. Франка, 2006. – 76 с.; Байдахер Ф. Загальна музеологія / За редакцією З. Мазурика; Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянг, В. Лозинського. – К.: Літопис, 2005 – 210 с.; виходить низка періодики, серед якої, зокрема, виокремимо часопис „ICOFOM Study Series” Міжнародного комітету з музеології (ICOFOM), міжнародний журнал „Museum”, який видає Міжнародна рада музеїв (ІКОМ)

при ЮНЕСКО, а також журнали „Museums” (США), „Museological Working Papers”, „The Museum Journal” (Велика Британія), „Musees de France” (Франція), „Наше наследие” (Росія), „Музеї України” (Україна) та ін.

² Шмит Ф. Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела / Ф.И. Шмит – Х.: Издательство „Союз”, 1919. – 103 с.; Свенціцький І. Про музеї і музейництво. Нариси і замітки / І. Свенціцький. – Львів, 1920. – 80 с.; Гудченко З. Музеї народної архітектури України / Зоя Степанівна Гудченко. – К.: Будівельник, 1981. – 120 с.; Шмелев В.Г. Музеи под открытым небом. Очерки истории возникновения и развития / Виктор Григорьевич Шмелев. – К.: Наукова думка, 1983. – 120 с.; Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Ганна Аркадіївна Скрипник. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с.; Скрипник Г.А. Розвиток громадських етнографічних музеїв на Україні / Г.А. Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 1. – С. 75-80; Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво. 20–90-ті рр. ХХ ст. Курс лекцій / Г.А. Скрипник. – К., 1998. – 165 с.; Шевчук Г., Василенко А. Етнографічно-краєзнавчі матеріали в народних музеях / Г. Шевчук, А. Василенко // Народна творчість і етнографія. – 1970. – № 5. – С. 48-52.

³ Закон України Про музеї та музейну справу // Урядовий кур'єр. – 1995. – 17 серпня. – С. 8-9.

⁴ Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. – 2013. – Т.3 – С.1-3.

⁵ Кожолянюк Г. Освітньо-виховна та наукова робота етнографічного музею Чернівецького державного університету (80-90-ті рр. ХХ ст.). – Народознавчі зошити. – Львів. – 1997. – С. 201-202.